

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ВЛАСНИКІВ БЕЗДОКУМЕНТАРНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Заборовський В.В.,

*кандидат юридичних наук, доц. кафедри цивільного права
юридичного факультету
Ужгородського національного університету*

У даній роботі проведено дослідження актуальних питань, пов'язаних із способами захисту прав власників бездокументарних цінних паперів. Вказується на можливість вживання як персонально-правових, так і речово-правових способів захисту прав таких власників. Робиться вивід про можливість вживання виндикаційного позову для витребування акцій від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави оволоділа ними.

Ключові слова: бездокументарний цінний папір, акція, персонально-правові та речово-правові способи захисту прав, виндикація.

В данной работе проведено исследование актуальных вопросов, связанных со способами защиты прав владельцев бездокументарных ценных бумаг. Указывается на возможность применения как персонально-правовых, так и вещественно-правовых способов защиты прав таких собственников. Делается вывод о возможности применения виндикационного иска для истребования акций от лица, которое незаконно, без соответствующего правового основания завладело ими.

Ключевые слова: бездокументарная ценная бумага, акция, персонально-правовые и вещно-правовые способы защиты прав, виндикация.

In this paper the research on the current issues related to the ways of protection the rights of owners of non-documentary shares. The possibility of application of both personal and legal, and real-legal means is given on the protection of such owners. The conclusion is drawn on the possibility of vindication claim usage for reclaim the shares from the person who illegally without the proper legal reasons took possession of them.

Keywords: non-documentary share, share, personal-legal and real-legal means of rights protection, vindication.

Доволі спірним на сьогодні є питання про способи захисту прав власників бездокументарних цінних паперів. Погляди науковців різняться, одні наголошують на застосуванні зобов'язально-правових способів захисту (ті хто визнає бездокументарний цінний папір об'єктом зобов'язального права, а виндикаційний позов можна застосовувати лише стосовно індивідуально визначених речей, до яких не належать, наприклад, акція) [1, с.17], а інші вважають за можливе використання речово-правових способів (про можливість застосування виндикаційного позову), і нарешті, ті науковці, які вважають, з огляду на особливу правову природу бездокументарних цінних паперів, за необхідне вироблення нових (особливих) способів захисту прав власників цих цінних паперів [22, с.229-230].

Автор дотримується думки про можливість застосування як зобов'язально-правових (позов про відшкодування шкоди, примусове виконання обов'язку в натурі чи визнання правочину недійсним, але при цьому слід врахувати, що визнання недійсним правочину, за яким відбувся перехід прав на цінні папери, ще не означає відновлення прав їх власника, оскільки недійсність першого правочину не тягне за собою недійсність наступних правочинів, а цінні папери за ними (наступними правочинами) можуть перейти і до третіх осіб), так і речово-правових (виндикаційний позов, негаторний), виходячи з дуалістичної природи цінних паперів. До того ж власники бездокументарних цінних паперів, зокрема акцій, можуть використовувати й інші способи

захисту їх прав, такі як: визнання емісії цінних паперів недійсною, вони наділені правом оскаржувати в судовому порядку рішення загальних зборів, наприклад, про укладення, зміну чи розірвання договору укладеного між акціонерним товариством та зберігачем, реєстратором тощо (п.50 Постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику розгляду судами корпоративних спорів") [3].

При розкритті цього питання ми підтримуємо думку Є.О. Харитонова, який вказує на певну неточність використання терміна "зобов'язальні засоби захисту права власності", оскільки цивільне законодавство передбачає можливість захисту права власності від неправомірних дій суб'єктів не лише цивільного, а й публічного права (наприклад, при визнанні недійсного правового акту органу державної влади), і тому погоджуємося з його твердженням про більш логічне застосування терміна "персональні засоби захисту" [4, с.82].

Однак, оскільки персональні правовідносини мають відносний характер, то вони "не мають можливості забезпечити необхідний результат – відновлення становища, яке існувало до незаконного списання цінних паперів з рахунку власника. Речово-правові способи захисту більш ефективні в цьому плані, оскільки надають можливість витребувати цінні папери у будь-якої особи, їх застосування надає можливість захищати абсолютне право на бездокументарні цінні папери" [5, с.24].

Тривалий час дискусійним залишалося питання про те, до компетенції загальних чи господарських су-

дів належать питання, що виникають із корпоративних правовідносин. Лише з прийняттям ЗУ "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та корпоративних спорів" [6] однозначно були вирішено це питання, оскільки ним було внесено зміни до Господарського процесуального кодексу України. Так, господарським судам підвідомчі справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками товариств, що пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів.

Щодо можливості застосування ввідикаційного позову, то, як уже зазначалося, ряд науковців висловлюється про неможливість його застосування через те, що бездокументарні цінні папери не є індивідуально визначеними речами, і їм не притаманні ознаки, які б надавали змогу здійснити їх індивідуалізацію. Так, В. Добровольський зазначає: "Законодавство РФ не передбачає можливості ідентифікації акцій одного випуску (з одним реєстраційним номером) за будь-якими іншими ознаками, крім номера випуску" [7], і тому вони не підлягають ввідикації.

Погодитися із зазначеним твердженням не можна, оскільки українським законодавством прямо не передбачено можливість ввідикації тільки індивідуально визначених речей (ст. 387 ЦК України – право власника на витребування майна із чужого незаконного володіння і ст. 388 ЦК України – право власника на витребування майна від добросовісного набувача). Інколи, враховуючи специфіку бездокументарних цінних паперів як об'єктів цивільних прав, застосовують поняття не "ввідикаційний позов", а, наприклад, "позов, що має ввідикаційний характер" [8, с.98].

Можливість застосування ввідикаційного позову підтверджує і правозастосовна практика. Про це свідчить п. 6.1 Інформаційного листа Вищого Арбітражного Суду України від 31 січня 2001 р. "Про деякі приписи законодавства, яке регулює питання, пов'язані із здійсненням права власності та його захистом": "Витребуване майно може належати і до категорії речей, що визначаються родовими ознаками (мірою, вагою тощо), але в такому разі має бути якимось чином індивідуалізоване (наприклад, цукор у мішках за певними цифровими або іншими характерними позначками). У разі загибелі індивідуально визначеного майна власник (законний володілець) може звернутися лише з вимогою про відшкодування збитків" [9].

Особливість ввідикаційного позову в даному випадку полягає в тому, що при ньому відсутня фактична виїмка речі у відповідача. Позов про ввідикацію бездокументарних цінних паперів може бути задоволений за наявності "певних умов, а саме:

- 1) позивач повинен володіти правом власності або іншим речовим правом стосовно предмета спору;
- 2) можлива індивідуалізація предмета спору шляхом встановлення його індивідуально визначених ознак;

3) спірне майно перебуває в незаконному володінні відповідача на момент спору;

4) відповідач є недобросовісним набувачем або наявні підстави, які дають змогу витребувати майно від добросовісного набувача" [10, с.18].

Отже, як уже зазначалося вище, ввідикаційний позов може застосовуватися до родових речей, які можуть бути індивідуалізованими. Щодо бездокументарних цінних паперів, то така їх індивідуалізація повністю зберігається тільки при зарахуванні їх на рахунок першого власника. При подальшому їх обігу, тобто при переходах з "рахунку на рахунок", ця індивідуальність їх втрачається, тому що, наприклад, акції в межах одного випуску між собою нічим не відрізняються. Ця схема переходу "з рахунку на рахунок", і використовується з метою незаконного позбавлення права власності на бездокументарні цінні папери, шляхом "створення" добросовісного набувача. Також, як слушно зауважує Г. Осипов, крім індивідуалізації родової речі, для пред'явлення позову необхідно встановити "шлях речей (доказ того, що втрачені родові речі в певній кількості переходили від одного власника до іншого, послідовно від правоволодільца до відповідача" [11, 161], а враховуючи правову природу родових речей, це досить важко, а інколи, і взагалі неможливо зробити.

З метою недопущення цього, в науковій літературі неодноразово наголошувалося про необхідність присвоєння кожному бездокументарному цінному паперу порядкового номеру [12, с.351]. Точка зору про необхідність індивідуалізації цінних паперів була підтримана і в Рішенні ДКЦПФР "Щодо захисту прав власників цінних паперів при здійсненні депозитарного обліку" [13], в якому міститься положення про те, що вважається за доцільне здійснення автентифікації цінних паперів при розміщенні глобальних сертифікатів та знерухомленні цінних паперів.

Але зазначене положення не було реалізовано, оскільки нечіткою залишається позиція українського законодавця, який в ст.1 Закону України "Про цінні папери та фондовий ринок" [14] вказує, що "міжнародний ідентифікаційний номер цінних паперів – номер (код), який дозволяє однозначно ідентифікувати цінні папери або інший фінансовий інструмент та присвоєння якого передбачено законами України". Так, основним завданням даного номера (коду), відповідно до зазначених нормативно-правових актів є однозначна ідентифікація цінного паперу, в той час він є єдиним для всього випуску цінних паперів і зазначається в сертифікаті акції – для документарної форми випуску (ч.1 ст.1 та п.2 ч.4 ст.6 вищезазначеного Закону) чи в глобальному сертифікаті – щодо випуску цінних паперів, що розміщуються у бездокументарній формі (Додаток 1 Положення про глобальний сертифікат та тимчасовий глобальний сертифікат [15]). При цьому незрозумілим залишається питання: "Як можна однозначно ідентифікувати цінні папери?". І тому, автор приходиться до висновку про те, що для забезпечення належного захисту власників бездокументарних та знерухомлених акцій потрібно присвоєння певного ідентифікаційного номеру кожній акції, а не цілому випуску акцій.

Отже, власники бездокументарних цінних паперів можуть застосувати як персонально-правові, так і речово-правові способи захисту їх прав, причому останні забезпечують більш ефективний захист, тому що надають їх власникам абсолютне право захисту їх прав. Вказується на можливість застосування виндикаційного позову для витребування акцій від особи, яка

незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ними. Додатково обґрунтовується висновок про те, що для забезпечення належного захисту власників бездокументарних та знерухомлених акцій потрібно присвоєння певного ідентифікаційного номеру кожній акції з метою надання можливості однозначно розрізнити ту чи іншу акцію в межах одного випуску.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жеругов О. Р. Акция как объект Гражданских правоотношений по праву России : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Гражданское право; Предпринимательское право; Семейное право; Международное частное право" / О. Р. Жеругов. – М., 2008. – 26 с.
Моллериус И. Э. Бездокументарные ценные бумаги: виндикация или "квазिवиндикация" / И. Э. Моллериус // Деятельность правоохранительных органов и государственной противопожарной службы в современных условиях: проблемы и перспективы развития : материалы Всероссийской науч.-прак. конф., посвященной 60-летию Победы в Великой Отечественной войне, 21-22 апр. 2005 г. – Иркутск, 2005. – С. 227–230.
3. Про практику розгляду судами корпоративних спорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 р. № 13. // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 2. – С. 7.
Харитонов Є. О. Цивільне право. Елементарний курс : Навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / Є. О. Харитонов, А. І. Дрішлюк. – Суми : Університет. книга, 2006. – 352 с.
5. Шевченко Г. Н. Вещно-правовые способы защиты прав владельцев эмиссионных ценных бумаг / Г. Н. Шевченко // Законодательство и экономика. – 2005. – № 11. – С. 23–27.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та корпоративних спорів : Закон України від 15 грудня 2006 р. № 483-V // ВВРУ. – 2007. – № 9. – Ст. 77.
Добровольский В. И. Кто защитит акционера? [Электронный ресурс] / В. И. Добровольский // Арбитражная практика. – 2005 – № 8 – С. 7–19. – Режим доступа до статті : <http://www.arbitr-praktika.ru/Atch/ap200506chp1.htm>
Бушев А. Ю. Виндикация бездокументарных ценных бумаг: теория и судебно-арбитражная практика / А. Ю. Бушев // Арбитражные споры. – 2003 – № 2 – С. 87–109.
9. Про деякі приписи законодавства, яке регулює питання, пов'язані із здійсненням права власності та його захистом : Інформаційний лист Вищого арбітражного суду України № 01-8/98 від 31 січня 2001р. // Вісник господарського судочинства. – 2001. – № 2. – С. 106.
10. Кулаков Г. Ф. Оборот бездокументарных акций: спорные моменты / Г. Ф. Кулаков, Л. С. Маркова // Арбитражная практика. – 2007. – № 3. – С. 13–19.
11. Осипов Г. С. Идентификация бездокументарных ценных бумаг, истребуемых от незаконного владельца / Г. С. Осипов // Закон. – 2007. – № 4. – С. 157–163.
12. Кукушкин А. А. Применение виндикационного иска к истребованию бездокументарных ценных бумаг / А. А. Кукушкин // "Черные дыры" в Российском Законодательстве. Юридический журнал. – 2007. – № 1. – С. 350–351.
13. Щодо захисту прав власників цінних паперів при здійсненні депозитарного обліку : Рішення ДКЦПФР від 11 лютого 2003 р. № 64 // ОВУ. – 2003. – № 10. – Ст. 117.
14. Про цінні папери і фондовий ринок : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV // ВВРУ. – 2006. – № 31. – Ст. 268.
15. Положення про глобальний сертифікат та тимчасовий глобальний сертифікат, затверджене Рішенням ДКЦПФР від 13 вересня 2006 р. № 806 // ОВУ. – 2006. – № 40. – Ст. 173.